

פרשת וישב

ד"ר ברכי אליצור

לעילוי נשמת משה לייב בן זאב

תעמולת מלוכה בסיפור יהודה ותמר

ב. מדרש סגור

סיפור יהודה ותמר זכה לטיפול רחב וחריג בספרות חז"ל הארצישראלית בתקופת התלמוד. לכאורה, נדמה ששתי מטרות עומדות לנגד הדרשנים: א. ניסיון לתת מענה לקשיי הפשט, ולבאר את מיקומו של הסיפור. ב. דרך להבין את הסיבה לבחירת יהודה, חרף מעשה תמר⁴, כראש שושלת המלוכה, כפי שהובטח לו עוד בימי אביו:

"גור אריה יהודה מטרף בני עליה פָּרַע רָבֵץ פְּאָרְיָה וְכִלְבֵּיָא מִי יְקִימוּנוּ: לֹא יִסּוּר שְׁבֵט מִיְהוּדָה וּמְחַקֵּק מִבֵּין רְגְלָיו עַד כִּי יָבֵא שִׁילוֹ וְלוֹ יִקְהַת עַמִּים" (בראשית מ"ט, ט"ז)

אולם, עיון מעמיק יותר מגלה כי ישנו ניגוד בין דרשות התלמוד הארצישראליות על יהודה ותמר לדרך טיפולם של הדרשנים בסיפורי מקרא אחרים. בסיפורי המקרא האחרים ניתן להבחין באיזון בין דרשות המבקרות את מעשי הדמויות לבין אלו המלמדות עליהן זכות, אך בדרשות התלמוד הארצישראליות על יהודה ותמר ניכר מאמץ רב להדוף דרשות מועטות בעלות אופי ביקורתי כלפי המעשה. הדרשות על יהודה ותמר מנסות במקביל גם ללמד זכות על כל אחד משלבי המעידה של יהודה ותמר, גם אלו שעל פי פשוטם של מקראות נדמים כביקורת או חטא, ולתארם כמהלך א-לוהי מתוכנן שמומש על ידם.

נציע אם כן את יחודיותן של הדרשות, ונסה להבין מדוע זכה דווקא סיפור זה לחיבוקי הסנגוריה המדרשית, בעוד סיפור מקרא אחרים, גם כאלו העוסקים במעשיהם של גדולי האבות, לא נצלו מחץ לשונו. לבסוף, נשוב לשאלת הזיקה בין מסרי סיפור יהודה ותמר לעלילת המכירה והשלכותיה.

ג. שלבי הסיפור השונים

1. סמיכות הפרשיות

השאלה הבסיסית העולה מסיפור יהודה ותמר הוא מיקומה. הכתוב נקט ב"התאבדות ספרותית" של עריכה, כשסיפור יהודה ותמר חוצץ בין שני חלקי סיפור המכירה, ופרטיו אינם נחוצים להבנת המשך העלילה. על שיקולי העריכה ניתן ללמוד משלושה דרשנים המתווכחים זה עם זה:

"מה כתיב למעלה מן העניין והמדנים מכרו אותו אל מצרים ויהי בעת ההיא לא היה צריך קריא למימר אלא ויוסף הורד מצרימה (בראשית לט א) ר' לעזר אמר כדי לסמוך ירידה לירידה, ר' יוחנן אמר כדי לסמוך הכר נא (שם, לז לב) להכר נא, ר' שמואל בר נחמן אמר כדי לסמוך מעשה תמר למעשה אשת פוטיפר מה זו לשום שמים אף זו לשום שמים דאמר ר' יהושע בן לוי רואה היית באיסטרולוגיאה שלה שעתידיה להעמיד ממנו בן ולא היתה יודעת או ממנה או מבתה"

א. קורות יהודה - אפיזודה שולית?

פרקי בראשית, מסיפור מכירת יוסף ועד לדברי הפרידה של יעקב מבניו, מספרים את השתלשלות הארועים שממכירת יוסף ועד לאיחוד המשותף במצרים.

למעשה, כל שלב משלבי הסיפור ניתן לביאור במושגי סיבה ומסובב. אף על פי כן, הסתכלות על המארג השלם, מיטיבה להבהיר את רעיון הסיבתיות הכפולה. לפי רעיון זה, הקדוש ברוך הוא טווה מהלך א-לוהי, ובני האדם הינם כלי המשחק המממשים באופן טבעי ובהתנהלות אנושית את הגזרה הא-להית. גיבורי הסיפור, דמויות המשנה, החלומות, המעידות, ההצלחות, הזכרון והשכחה – כל אלו משמשים כמקדמי עלילה, שיובילו להתגשמות חזון ברית בין הבתרים:

"יָדַע תָּדַע פִּי גַר יְהִי זְרָעָךְ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (בראשית ט"ו, י"ג)

למרות זאת, ניתן למצוא בסיפור הכללי כמה אפיזודות הנראות ממבט ראשון כשוליות, אשר תרומתן לקידום העלילה איננה מובנית מאליה.

הנקודה המרכזית שבהן היא, כמובן, סיפור יהודה ותמר. ודאי, העובדה כי מדובר באותן הדמויות ממקמת את סיפור יהודה ותמר כמשתלב בתיאור קורות בני יעקב. אולם, אין כל זיקה ברורה בין המסופר בו לבין זירות ההתרחשות בחברון ובמצרים המתמודדות עם מעשה המכירה¹.

על כן, התאמצו מדרשים קדומים ופרשנים מאוחרים, למצוא קשר בין הסיפורים. זאת, הן באמצעות הסבר פסיכולוגי המתאר את נקיפות המצפון של יהודה והדכאון שבעקבותיו ככח המניע של עלילת מעשה יהודה ותמר², והן באמצעות הגדרת זיקה בין החטא לעונשו, בו הסתבכות יהודה בסיפור תמר מתפרשת כעונש על חלקו הדומיננטי במעשה המכירה³.

למרות כל הנסיונות הללו, זרותו למרקם העלילה דורשת ביאור שיצביע על זיקה רחבה יותר של הסיפור למסר של העלילה העוטפת אותו. נשוב לדון בשאלה זו, לאחר שנבחן טיפול מדרשי יחודי בסיפור יהודה ותמר.

¹ אליהן מצטרפת כמובן הבעיה הכרונולוגית הנובעת מאזכורם של בני פרץ, חצרן וחמול, נכדיו של יהודה, ברשימת היורדים מצרימה (בראשית מ"ו, י"א), ולא סביר שיהודה הצליח להנשא ולהעמיד נכדים בפרק הזמן שממכירת יוסף ועד לירידה למצרים, מה גם שהולדת זרח ופרץ התרחשה שנים רבות לאחר נישואיו. ועיינו פתרונותיהם של בעל סדר עולם רבה ב ושל מ"ד קסוטו, מעשה יהודה ותמר, ציונים לזכר י"ג שמחוני, ברלין תרפ"ט, עמ' 93-100.

² ראו דברי החזקוני: "וירד יהודה מאת אחיו - הלך לו, שלא היה יכול לסבול צערו של אביו".

³ ראו דברי הספורנו (שם): "ויהי בעת ההיא. באותו הזמן שנמכר יוסף למצרים בסבת עצת יהודה שאמר למכרו ולא אמר להשיבו ושכל את אביו חל על יהודה פרי מעלליו והוליד שני בני מות ונשאר שכול משניהם" ואחרים. וכן הרש"ר הירש: "הרי כאן סימן למתיחות או לפירוד שהתגלעו בין האחים בעקבות המעשה שנעשה ביוסף; מתיחות זו הופנתה בעיקר כלפי יהודה, שהיה כנראה רב ההשפעה שבכולם, ובהצעתו והדרכתו קרה המאורע המעציב. עונש קשה – אנחנו רואים – ירד על יהודה ומשפחתו..." (שם).

⁴ בניגוד לפרושו השני של רש"י המציע את הבחירה ביהודה כנובעת ממעשה תמר: 'בני עליה' - וכן מהריגת תמר שהודה צדקה ממני.

סיפורי האבות מלמדים עד כמה מאוסות היו נשות כנען בעיניהם, ובמאמצים מרובים השיאו לבניהם נשים ממוצא שאינו כנעני. נדמה כי אין להפחית מנימת הביקורת הנלווית לתיאור נישואי יהודה לבת איש כנעני, כפי שגם עולה מדרשת התנחומא:

"זה שאמר הכתוב 'בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל' (מלאכי ב יא), מהו בגדה יהודה, כיחש יהודה... על מה כיחש? 'כי חלל יהודה קודש ה' (שם, שם), הוי בגדה יהודה, 'ובעל בת אל נכר' (שם) ... אימתי? בשעה שפירש מאחיו, שנאמר וירד יהודה" (תנחומא [ב] וישב ט"ו)⁵

ריש לקיש מציע הסבר מקורי לתואר 'כנעני', המנקה את יהודה מעוון בעילת בת אל נכר:

"מאי כנעני? אילימא כנעני ממש - אפשר באברהם והזהיר את יצחק, בא יצחק והזהיר את יעקב, ויהודה אזיל ונסיב? אלא אמר רבי שמעון בן לקיש: בת גברא תגרא, דכתיב (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה, ואיבעית אימא מהכא (ישעיהו כג) אשר סחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ" (בבלי פסחים נ ע"א)⁶

4. ויגד לתמר לאמר הנה חמיה עלה תמנתה לגז צאנו: (ז"ג) גם פה, תיאור גאוגרפי משמש לדרשה סימבולית:

"כתוב אחד אומר וירד שמשון תמנתה וכתוב אחר אומר הנה חמיה עולה תמנתה. רב אמר שתי תימניות היו אחת של יהודה ואחת של שמשון. רבי סימון אמר תמנתה אחת היא ולמה כתב בה עליה וירידה אלא של יהודה על ידי שהיתה לשום שמים לפיכך כתיב בה עליה ושל שמשון על ידי שלא היתה לשם שמים כתיב בה ירידה" (ירושלמי סוטה א', ח' [ז ע"א])⁷

רב, החכם הבבלי, פותר את הקושי הגאוגרפי במענה גאוגרפי. אולם ר' סימון ור' אלעזר, חכמי ארץ ישראל, שאפילו את הפועל 'ירד' הצליחו לפרש כמיטיב עם יהודה, עטים על הפועל 'עלה' כמוצאי שלל רב. בניגוד למעידת יהודה שתתואר בכתוב כתוצאה מהמסע תמנתה, יפרשו החכמים את הפועל כרמז מטרים לתוצאה העתידית הברוכה של החטא.

5. ותשב בפתח עינים אשר על דרך תמנתה (ז"ד)

בהתחשב בכוונותיה של תמר הידועות לקורא, הישיבה ב'פתח עינים' מתפרשת כבחירה במקום גלוי לעין, כדי שיהודה יבחין בה.

הדרשן מנצל את עמימות התיאור 'פתח עינים': הוא מרחיב בתיאור כוונותיה הטהורות של תמר ומכשיר אותה ליהודה על ידי טיהורה מחשד אשת איש ומטומאת נידה. הישיבה הבלתי צנועה של תמר מתוארת בדרשות כשעת תפילה והטהרות:

"ותשב בפתח עינים – רבי חזקיה בשם רבי אחא רבי היה דורש שלשה מקרייות לשבח... ותשב בפתח עינים ואיפשר כן אפילו זונה שבזונות אינה

(בראשית רבה פה, א-ב [עמ' 1031-1030])

ר' אלעזר ור' יוחנן מקשרים בין סיפור יהודה ותמר לזה שלפניו, ומבארים את הלך החינוכי של סמיכותם. הלך החינוכי של ר' אלעזר הוא עבירה גוררת עבירה, ואילו הלך של ר' יוחנן הוא מידה כנגד מידה. ר' שמואל בר נחמן מקשר את סיפור יהודה ותמר לסיפור יוסף ואשת פוטיפר, ומלמד זכות על מניעי שתי הנשים בפיתוי הגברים האסורים עליהם.

את הרעיון של הגשמת נבואה א-לוהית במעשה יהודה ותמר, מפתח ר' שמואל בר נחמן בדרשה נוספת בה הוא מפרש את הנחיצות של הסיפור למימוש החזון הא-לוהי: סיפורי המכירה ונספחיה יוצרים את התנאים להתממשותן של נבואות השיעבוד והגאולה הקרובים, ואילו סיפור יהודה ותמר זורע את ניצני הגאולה הנצחית:

"ר' שמואל בר נחמן פתח כי אנכי ידעתי את המחשבות [אֲשֶׁר אֲנִי חֹשֵׁב עֲלֵיכֶם נְאֻם ה'] מְחֻשְׁבוֹת שְׁלוֹם וְלֹא לְרָעָה לְתֵת לְכֶם אַחֲרֵית וְתִקְוָה (ירמיהו כט, י"א): שבטים היו עוסקים במכירתו של יוסף ויעקב היה עוסק בשקו ובתעניתו ויהודה עוסק לקחת אשה והקב"ה בורא אורו של מלך המשיח ויהי בעת ההיא וגו'. בטרם תחיל ילדה קודם עד שנולד משעבד האחרון נולד גואל ראשון ויהי בעת ההיא וגו'"

(בראשית רבה שם)

2. וירד יהודה מאת אחיו (א)

הפועל 'ירד' הוא לכאורה מידע גאוגרפי. משפחת יעקב ירדה בחברון, ועדולם נמצאת דרומית לחברון. אלא שפועל כזה "מדגדג" באצבעותיהם של הדרשנים. הפועל וירד במובנו הסימבולי מבטא מצב של שקיעה או נסיגה, כפי שניתן ללמוד מדרשה המנתחת את השימוש בפועל זה:

"לך רד... נתנדה משה וזעף ואין רד אלא נידוי. ומהיכן אתה למד? בשעה שאחיו של יוסף מכרוהו והלכו לנחם אביהם ולא נתנחם, אמרו כל הדברים הללו עשה לנו יהודה שאלולי בקש לא מכרנו אותו כשם שאמר לנו אל תהרגוהו ושמענו לו, אלו אמר לנו אל תמכרוהו נשמע לו אלא אמר לנו לכו ונמכרנו לישמעאלים ועמדו ונדוהו שנאמר ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו ולא היה לו לומר אלא וילך יהודה שהיה לו ירידה מצד אחיו, ומה וירד האמור להלן נדוי אף רד האמור כאן נידוי" (שמות רבה מ"ב, ג)

דרשה המתנגדת לפרוש הפועל כמורה על נידוי, מנסה להוכיח כי ההפך הוא הנכון. יהודה מקבל מינוי של מנהיג מאת אחיו, האמור להתוות דרכי פעולה בשעת משבר.

"וירד יהודה מאת אחיו... אמרו בואו ונפרנס עצמינו, לשעבר היה זקוק להשיאנו נשים, עכשיו שעסוק בשקו ובתעניתו אינו דין שיהא עסוק להשיאנו נשים, אמרו ליהודה ולא אתה הוא הראש שלנו עמוד ופרנס עצמך

(שכל טוב לח, א: ... מיד וירד יהודה מאת אחיו, ולמה פתח בלשון ירידה, שהיתה ירידה לו שקבר אשתו ובניו)"

(בראשית רבה פה, ב' [עמ' 1034-1033])

הפועל 'ירד' הינו רמז מטרים לאסונות שיפקדו את יהודה, אולם הוא איננו פועל שיפוטי למעשיו.

3. וירא שם יהודה בת איש כנעני ושמו ושוע ויקחה ויבא אליה: (ב)

⁵ דרשת התנחומא מבוססת על מקבילתה בבראשית רבה פה, אולם הוא מורחבת ומפותחת על פי הפסוק מנבואת מלאכי שעליו מושתת המדרש.

⁶ בראשית רבה פה: "בת איש כנעני בר גברא תגרא בוצינא דאתרא" – ביתו של סוחר הקישואים המקומי.

⁷ בבלי סוטה י ע"א: "א"ר אלעזר: שמשון שנתגנה בה - כתיב ביה ירידה, יהודה שנתעלה בה - כתיב ביה עליה".

אחרים, מספר את תולדותיהם של הנבחרים⁹. סיפורי בראשית מתארים לחיוב או לשלילה את תולדות הנבחרים, את הפוטנציאל הבחירי של האנושות כולה, ואת מימושה או הפסדה על פי מעשיה.

אברהם שציווה את בניו ואת אחריו לשמור את דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, הוריש את הגן הבחירי לבניו ולזרעו אחריו. בני אברהם ונכדיו נאבקים על מעמד הנבחר, ואילו ניניו זוכים לחלות המעמד על המשפחה כולה.

אף על פי כן, מאבק האחים לא מסתיים, והוא מגיע לשיא עוצמתו בהשלכת יוסף לבור. האם האחים אינם מודעים להיותם נבחרים? האם העובדה שיעקב טרח להוציאם מחרן, חרף הסכנה מפני נקמת עשו, לא הוכיחה להם כי גורלם לא ידמה לגורלו של ישמעאל שהופקר בידי אביו, או לגורלו של עשו שנושל מבכורתו וברכותיו? מה מבקשים איפה האחים בנטרול כח ההשפעה של יוסף?

סיפורי יוסף עוסקים בהשלמת תולדות הנבחרים של ספר בראשית. הבחירה בגרעין הפרי שעליו יחול ה'ענין הא-לוהי' כבר הוכרעה¹⁰, אולם בחירת שושלת ההנהגה תלויה ועומדת. סיפורי יוסף עוסקים במאבק האחים על ההנהגה. המאבק גלוי ביותר בשלביו הראשונים, וממשיך באופן סמוי יותר בתיאורי מעשי האחים ודבריהם לאחר ש"נפטרו", כביכול, מיוסף.

נבחרה ההנהגה הפוטנציאליים הינם שלושה:

- א. **ראובן**, שעל פי מיקומו המשפחתי הינו היורש הטבעי, אולם קופת השרצים של מעשה בלהה פוגע בסיכווי.
- ב. **יהודה**, שהינו הבא בתור לאחר ששמעון ולוי אבדו את סיכוויים לזכות בתפקיד הנחשק בעקבות מעשה הטבח באנשי שכם.
- ג. **ברקע**, ללא ידיעת האחים, נצבת גם מועמדותו של **יוסף**.

דברי ראובן ויהודה ומעשיהם היוזמים הינם היחידים המתועדים בשנים שבין מכירת יוסף להכרזת יעקב על זהותו של אבי שושלת ההנהגה¹¹. ההשוואה בין יהודה לראובן מוכיחה את יתרונו של יהודה בכח השכנוע (עצת המכירה של יהודה גוברת על הצעותיו של ראובן ונסיגונו להציל את יוסף) בלקיחת אחריות על מחדליו ('הא-להים מצא את-עון עבדיך' לעומת 'הלא אמרתי לכם'), ובתבונת העצה ('אנכי אערבנו' לעומת 'את שני בני תמית').

אולם, האם מעשה יהודה ותמר המשולב בליבה של עלילת המכירה אינו מטה את הכף חזרה לטובתם של שני המועמדים האחרים? האם תפקודו הלקוי של יהודה בשעת משבר אינו מאזן את יתרונותיו ומחבל בסיכווי? ההכרעה של יעקב בברכת יהודה, הופכת לעובדה מוגמרת עם משיחת דוד והבטחת השושלת הנצחית על ידי נתן הנביא.

"כִּי יִמְלֹאוּ יָמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת אֲבֹתֶיךָ וְהִקִּמְתִּי אֶת זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּיךָ וְהִכִּנְתִּי אֶת מַמְלַכְתּוֹ: הוּא יִבְנֶה בַּיִת לַשְּׁמַי וְלִנְתִּי אֶת פֶּסֶא מִמְלַכְתּוֹ עַד עוֹלָם: אֲנִי אֶהְיֶה לוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהֻעוֹתוֹ וְהִכְחַתִּיו בְּשִׁבְטֵי אֲנָשִׁים וּבְנָגְעֵי

עושה כן? אלא שתלת עיניה לפתח שכל עינים מצפות לו אמרה לפניו רבנו של עולם אל אצא ריקם מבית זה. דבר אחר ותשב בפתח עינים שפתחה לו העיני' ואמרה לו פנויה אני וטהורה אני"⁸ (ירושלמי כתובות י"ג, א' [לה ע"ג])

6. ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה: (ט"ו)

הסיפור על פי פשוטו בא לבאר את סיבת אי זיהויה של תמר על ידי יהודה, וכיסוי הפנים על ידי תמר מובן לאור הנסיבות. בדרשה הופך מעשה התפקרותה של תמר לסמל הצניעות שהודות לו זכתה בבנים מלכים ונביאים.

"ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה - משום דכסתה פניה חשבה לזונה? א"ר אלעזר: שכסתה פניה בבית חמיה, דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן: כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה - זוכה ויוצאין ממנה מלכים ונביאים. מנלן? מתמר..." (בבלי סוטה י"ב)

גם הדרשה מסבירה מדוע תמר לא זוהתה על ידי יהודה, אולם ממנה עולה כי כיסוי הפנים היה מנהגה כל עוד התגוררה בביתו, ועל כן פרצופה לא היה חקוק בזכרונו. עתה, כשחשפה פניה, לא הכירה וחשבה לזונה.

7. ויט אליה אל הדרך ויאמר הבה נא אבוא אליך: (ט"ז)

הפסוק המתאר את החטא הממשי הופך בדרשת חז"ל למאבק בין יהודה ליצר התאוה, שהכניע אותו בגלל נימוקי האידיאולוגיים. יהודה נכנע ליצרו לא מתוך תאוה אלא מהצורך להגשים את יעוד זרעו.

"ויראה יהודה וגו'... אמר ר' יוחנן ביקש לעבור וזימן לו הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה אמר לו לאיכן אתה הולך יהודה, ומאיכן מלכים עומדים ומאיכן גואלים עומדים? ויט אליה על כורחו שלא בטובתו" (בראשית רבה פה, עמ' 1042)

דרשות הסנגוריה הולכות ומפתחות גם ביחס לאירועי המשך הסיפור, אולם בניגוד לדרשות שהצגנו עד כה המציעות הערכה שונה ואף ניגודית למעשי יהודה ותמר העולים מפשט הפסוקים, הרי מסרן של דרשות ההמשך אינו חורג מפשט הפסוקים. גם הפסוקים מובילים לתהליך של הודאה בחטא, לתיקון היחס לתמר בעקבותיו, ולסוף הטוב עם הולדת התאומים, ראשי שושלת המלוכה.

מהו ההסבר למגמת הסנגוריה הנרחבת בדרשתם של חכמי התלמוד הארצישראליים? האם לא ניתן היה לפרש את חלקו הראשון של הסיפור כחטא ואת חלקו השני כתיקון, ובכך להרוויח מסר חינוכי על גדולתה של התשובה? במענה לשאלה זו נחלק את דברינו לשני מישורים: הסבר פרשני והסבר היסטורי שבמתודולוגית החקר של מדרשי חז"ל בוודאי קשורים זה לזה.

ד. הסבר פרשני

בראשית דברנו הצבנו את קיומה של הבטחת ה' לאברהם בברית בין הבתרים כמסר מרכזי, הטווה את חלקי הסיפור, על עלילות המשנה שבו, ומבהיר את תרומתם של העליות והמורדות בחיי יוסף והאחים להתגשמותה. לצד מסר גלוי זה, מצוי מסר משני, המשתלב היטב במגמה המשותפת של סיפורי בראשית בכללותם. ספר בראשית, כפי שכבר הגדירו

⁹ המונח 'אלה תולדות' מופיע פעמיים בלבד בספרי התנ"ך השונים, 10- פעמים בספר בראשית בלבד (וכן 'זה ספר תולדות האדם (ה, א), מה שמורה על הגדרתו כביטוי מנחה של הספר.

¹⁰ על פי ריה"ל בספר הכוזרי מאמר ראשון, מו-מז.

¹¹ ג' אלדד, במאמרו "העוז והענווה - בין ראובן ליהודה", מגדים לה, עמ' 25-32 מתאר את ביטוי המתח בין שני האחים בהשוואת מעשיהם, ואופן הטיפול המיוחס להם באתגרים הרובצים לפתחם.

⁸ נראה כי הבסיס לטענת הטהרה של תמר נשען על ביאור המונח 'פתח עיניים' כפתחו של המעיין ששמש לטבילתה.

שלא העמיד מלך המשיח מיהודה, אותו שכתוב בו
ונחה עליו רוח ה' " (תנחומא [ב] וישב י"ג)

בְּנֵי אֲדָם: וְחֻסְדֵי לֹא יִסוּר מִמֶּנּוּ כְּאֲשֶׁר הִסְרֵתִי מֵעַם
שְׂאוֹל אֲשֶׁר הִסְרֵתִי מִלְּפָנָי: וְנֶאֱמַן בְּיָתֶךָ וּמִמְלַכְתְּךָ
עַד עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסְאֶךָ יִהְיֶה נִכּוֹן עַד עוֹלָם"
(שמואל ב', י"ב-ט"ז)

ואם כן, מה שנותר לחז"ל הוא לנמק את הבחירה ולהוכיח
כי יהודה 'שנתעלה בה' ממש במעשיו את התכנית הא-
לוהית של בריאת אורו של משיח. למעשה, דווקא סיפור
יהודה ותמר הוא שהכריע את הכף ובחר ביהודה כמועמד
ההנהגה הראוי היחיד מבין שנים עשר בני יעקב:
"א"ר אלעזר ... ולמה נתן הקב"ה כתנן ליהודה
והלא לא לבדו הוא גבור מכל אחיו והלא שמעון
ולוי גבורים והאחרים, אלא שדן דין אמת לתמר
לכן נעשה דיין העולם... כיצד? היו יצחק ויעקב
יושבים שם וכל אחיו והיו מחפין אותו, הכיר
יהודה למקום ואמר אמיתת הדבר ואמר צדקה
ממני ועשאו הקב"ה נשיא" (שמות רבה ל', י"ט)

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולד"ר ברכי אליצור תשע"ד
עורך: אורי יעקב בירן

בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il
לביטול רישום לשיעור:
<http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>

ה. הסבר היסטורי

ההסבר הפרשני שהצענו מעלה כמובן את השאלה, מדוע
דווקא חכמי ארץ ישראל בתקופת התלמוד, הינם סנגוריו
המרכזיים של יהודה?
מעדויות תלמודיות שונות עולה שבראשית תקופת התלמוד
מעמדו של מוסד הנשיאות והעומד בראשה מתערער.
הגורמים לכך הם קושי הפרידה מהנהגתו המופתית של רבי
יהודה הנשיא, וציפייה בלתי ממומשת להמשך הנהגה
המשלבת חכמת תורה עצומה וקשרי שלטון מסועפים בימי
בניו ונכדו (ר' יהודה נשיאה). כמו כן, הייתה גם הטלת
אשמת עול המסים שהוכבד בתקופה זו, על הנשיא ומוסד
הנשיאות שעליהם היתה מוטלת חובת הגביה¹².
רבי חמא בר חנינא, אינו מהסס מלהשמיע בגלוי את
תקוותו:

"אמר רבי חמא בר חנינא: אין בן דוד בא עד
שתכלה מלכות הלזה מישראל"

(בבלי סנהדרין צח ע"א)

הנשיא הוחזק כמי שמיוחס לבית דוד¹³. נראה, כי בתקופה
זו התפתחה בקרב קבוצת האופוזיציה לנשיאות מגמה
שהחלה לערער על חשיבות הוושלת כפרמטר מכריע
לבחירת המנהיג, תוך הוכחת פגמיה, מהמסופר במקרא.
פריחתן של דרשות הסנגוריה סביב סיפור יהודה ותמר
(ובדרשות על רות ועל דוד) בספרות המדרש הארצישראלי
בתקופת התלמוד המוקדמת הינה, לאור זאת, תגובה של
תומכי ההנהגה, לנסיונות ההדחה של וושלת בית דוד מכס
הנשיאות על רקע טענת מחדלי הוושלת.
סיפור יהודה ותמר מוכיח כי דווקא במציאות מעורפלת,
באי ודאות לגבי כישוריו של המועמד, ניבטים ניצניה של
וושלת הנהגה נצחית על פי בחירה א-לוהית:

"וירא שם יהודה. יש שנאף ונשכר ויש שנאף
והפסיד... יש שנאף והפסיד זה זמרי, נאף ונשכר
זה יהודה שממנו עמדו פרץ וחצרון שהן עתידין
להעמיד לדוד ולמלך המשיח, שהוא עתיד לגאול
את ישראל, ראה כמה עלילות הביא הקב"ה עד

12 עיינו בהרחבה: ג' אלון, מחקרים בתולדות ישראל, תל אביב
תשל"ו, עמ' 15 – 16; י"ל לוי, מעמד החכמים בארץ ישראל בתקופת
התלמוד, יד בן צבי, ירושלים תשמ"ו.
13 "לא יסור שבט מיהודה...אמר רבי לוי מגלת יוחסין מצאו
בירושלים וכתביב בה הלל מדוד" (בראשית רבה צח, ח עמ' 1259).